

УДК 811.112.2'373.46

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-1-20>

Тетяна ГРЕМАЛЮК,
 orcid.org/0000-0002-6800-330X
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри іноземних мов
 Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
 (Одеса, Україна) larisa29_11@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ ФОНЕТИЧНОЇ ТА МОРФОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізована взаємодія фонетичної та морфологічної структури в німецькій мові. Основну увагу зосереджено на фонетико-морфологічних змінах, запозиченнях лексики, розгляді актуальних змін у словниковому складі мови. Автор досліджує причини змін сучасної мови, запозичення з інших мов, утворення нових словоформ. У результаті з'ясовано, що більшість запозичень іноземних мов частково або повністю адаптуються до фонетичної і морфологічної мовних систем. Німецька фонетика – це насамперед фонетична і фонологічна системи літературної німецької мови. Норми літературної німецької мови та її фонетики продовжують викладати в німецьких школах та вишах. За морфологічною структурою німецька мова є флективно-аналітичною. Переважають у мові флективність та аналітизм, які утворюють домінуючу морфологічного складу мови. У системі мови є три підсистеми: лексична, граматична та фонетична. Між підсистемами встановлюються тісні взаємозв'язки. Таким чином, стану однієї підсистеми відповідають певні стани двох інших підсистем. У своїй тісній взаємодії вони забезпечують нормальне функціонування мови як засобу спілкування протягом усієї її історії. Особливості використання мови її носіями в різних сферах життя знаходять своє відображення в системі функціональних стилів мови, починаючи із первинних стилів – стилю повсякденно-побутового спілкування і стилю усної поетичної творчості (оповіді, легенди). Німецька мова поступово набуває різноманіття функціональних стилів, які характеризують функціонування німецької мови у всіх комунікативних актах. Морфологія являє собою розділ граматики, що вивчає зміну слів у реченні. Натомість у морфології досліджують значення і вживання граматичних форм мови. Граматичні форми можуть бути утворені різними способами. Зазвичай розрізняють синтетичне, аналітичне та суплетивне формоутворення.

Ключові слова: фонетика, морфологія, мовна взаємодія, артиклі, лексична група слів, етапи розвитку мови, фонетико-морфологічні зміни, асиміляція, адаптація.

Tetiana HREMALIUK,
 orcid.org/0000-0002-6800-330X
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of Foreign Languages
 Odessa National Music Academy named after A.V. Nezhdanova
 (Odessa, Ukraine) larisa29_11@ukr.net

INTERACTION OF PHONETIC AND MORPHOLOGICAL STRUCTURES IN GERMAN

The article analyzes the interaction of phonetic and morphological structure in German. The main attention is focused on the phonetic and morphological changes, borrowing of the vocabulary, consideration of the current changes in the vocabulary of the language. The author investigates the reasons for the changes in the modern language, borrowings from other languages, the formation of new word forms. As a result, it is attested that most foreign language borrowings are partially or completely adapted to the phonetic and morphological language systems. German phonetics is first of all the phonetic and phonological systems of the literary German language. Norms of the literary German language and its phonetics continue to be laid down in German schools and universities. According to its morphological structure German is a flexive-analytic language. The language has a flexive and analytic structure that forms the dominant morphological structure of the language. There are three subsystems in the language system: lexical, grammatical and phonetic. Close interrelationships are established between the subsystems. Thus the states of one subsystem correspond to certain states of the other two subsystems. In their close interaction, they ensure the normal functioning of language as a means of communication throughout its history. Features of language use by its speakers in different spheres of life are reflected in the system of functional styles of language. German is gradually finding a variety of functional styles that characterize the functioning of the German language in all communicative acts. Morphology is a section of grammar that studies the change of words in a sentence. Instead, morphology studies the meaning and use of grammatical forms of language.

Grammatical forms can be formed in different ways. Usually a distinction is made between synthetic, analytic and suppletive form formation.

Key words: *phonetics, morphology, language interaction, articles, lexical group of words, stages of language development, phonetic and morphological changes, assimilation, adaptation.*

Постановка проблеми. Наукові дослідження, які присвячені вивченню змін мовної системи та впливу на неї суспільних, лінгвістичних і мовних факторів, доводять, що суспільні процеси здійснюють безпосередній вплив на лексичну систему мови. Відповідно, нині, виникає потреба у вивченні одиниць мови в динаміці. Звертаючись до думки В. Г. Таранця та О. С. Мельничука в теорії сучасного мовознавства, зазначимо, що найактуальнішим є питання про причини мовних змін та напрями розвитку сучасної німецької мови. З її розвитком змінюється морфологічна і фонологічна системи. Ці зміни відбуваються в межах морфеми і слова в цілому. Варто зазначити, що німецька мова регулярно запозичує лексичні одиниці з інших мов. Вони містять характеристики, що визначають їх як іншомовні, проте з часом адаптуються до правил німецької мови. Цей процес називається «інтеграцією». З розвитком мови утворюються нові структури. У цьому випадку можна говорити про «трансференцію». Ці явища можна узагальнити дефініцією «інтерференція». Зауважимо, що деякі дослідники елементами чужої мови вважають одиниці різних рівнів мовної системи, таких як фонетика та морфологія, пропонуючи при цьому розрізняти фонетичне і морфологічне запозичення (Прокопова, 2004). Зміни відбуваються як унаслідок фонетико-морфологічних процесів, так і через вплив зовнішніх факторів, а саме запозичень. Це сприяє розвитку будь-якої мови взагалі та є головним чинником цих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що лексика як динамічна система мови найбільш сприятлива до змін. Вона реагує на те, що відбувається у суспільстві. У теоретичній частині проаналізовано роботи таких науковців, як В. Г. Таранець (Таранець, 2008), В. В. Левицький (Левицький, 2007), Р. І. Мельничук, (Мельничук, 2016), Р. І. Кобилянська (Кобилянська, 2011), та інших сучасних дослідників. В експериментальній частині проаналізовано іменник і дієслово, а саме кількість слів у різні етапи розвитку німецької мови. Простежено фонетико-морфологічні зміни у процесі історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Мова – це складна структурована система, а також засіб комунікації, що постійно зазнає змін через

зовнішні і внутрішні фактори. У німецькій мові фонетика вивчає стандартну вимову, або акцент, відстежує історичний розвиток, вплив німецьких діалектів, а також має справу з географічними варіантами. В. Г. Таранець у збірці наукових статей «Діахронія мови» вказує, що розвиток мов, а саме німецької, свідчить про збільшення структури складу, в яких кожен приголосний у минулому виконував якусь лексичну чи граматичну функцію (Таранець, 2008). Також науковець наголошує, що для розвитку мови характерною є редуція звуків чи складів у цілому, стягнення їх у напрямку наголошеного складу і, як наслідок, розщеплення афіксальних морфем і перехід їх складників до кореня (пор. у нім. мові: *Vat-er* < *fa-ter*, *Feld-er* < *fel-der*, *Länd-er* < *lan-der*, *ge-lîh* > *gleich*, *ver-essen* > *fressen*). А фонетичні процеси відбуваються під впливом зміни смислу: повна або часткова втрата смислового значення зумовлює зміни у формі складу чи слова. У результаті цих процесів із розвитком слів має місце стягнення їхньої фонетичної структури: двоскладові слова ставали односкладовими, трискладові – двоскладовими та ін. (пор. нім. *sa-gest* > *sagst*, *ni-mit* > *nimmt*). Якщо в давнину склад був носієм однієї морфеми, нині в одному складі стали реалізовуватися до кількох морфем (Літературознавчий словник-довідник, 1997).

Фонетична будова. Будучи однією з індоєвропейських мов, германська успадкувала від індоєвропейської прамови основні риси її фонетичної й граматичної будови. Однак прагерманська мова зазнала цілого ряду таких змін, які відрізняють її від інших індоєвропейських мов. Саме ці зміни й прийнято називати «особливостями фонетичної й граматичної будови» германської групи мов. Зміни, що відбулися у фонетичному ладі прагерманської, торкнулися насамперед наголосу, системи консонантизму й почасти системи вокалізму. Зміна характеру й місця наголосу й перший пересув приголосних – от ті найголовніші особливості, які перетворили у середині II тисячоріччя до н. е. один із діалектів індоєвропейської прамови в окрему – прагерманську – мову.

Наголос. В іє. мові-основі наголос був тонічним (музичним) і не фіксованим. У прагерманській мові наголос став силовим і фіксованим: він закріпився на першому складі слова або кореня. Зміна наголосу спричинила, у свою чергу, цілий

ланцюжок системних змін у фонетичній й морфологічній будові германських мов, таких як редукція ненаголошених закінчень, скорочення числа відмінків і перерозподіл їхніх функцій, уніфікація дієслівних закінчень та ін. (Прокопова, 2004).

Консонантизм. Іє. губні, зубні і язичні звуки піддалися в прагерманській мові системним змінам, сукупність яких, за Я. Гріммом, називають **першим пересувом приголосних**, або законом Я. Грімма. Результати першого пересуву приголосних відображені на рис. 1.

іє. звуки герм. звуки	приклади
bh > b	ді. Bharami «несу»-гот. bairan «нести»
dh > d	ді.da-dhami «кладу»-гот.ga-deps «справа»
gh > g	іє.ghostis «чужоземець» - гот.gastis. «гість»
b > p	іє.dheub – «глибокий» - гот.diups
d > t	лат duo «два» - гот.twai
g > k	лат jugum «ярмо» - гот.juk
p(h) > f	лат pater «батько»- гот.fadar
t(h) > p	лат tres «три» - гот.preis
k(h) > x	лат nox «ніч» - гот.nahts

Рис. 1. Основні результати першого пересуву приголосних (Левицький, 2007)

Перехід здійснювався через проміжний ступінь дзвінких щілинних. Рефлексами іє. глухих *p, t, k* залежно від наголосу могли бути не тільки глухі щілинні *p, x*, але і їхні дзвінкі відповідники. *Якщо наголос в іє. мові-основі падав на склад перед приголосним (глух. проривним p, t або k), то такий глухий проривний переходив у глухий фрикативний p, x: якщо ж наголос падав на склад після пересуваного глухого проривного p, t, k, то кожний із цих звуків переходив відповідно у дзвінкий фрикативний.* Цей закон був відкритий данським лінгвістом Карлом Вернером (1877) і названий на його честь законом Вернера. Дії закону Вернера був підданий також іє. звук: в одних позиціях (залежно від наголосу) він залишався глухим, в інших –перетворювався на дзвінкий щілинний, а потім у німецькій мові (як і в англійській) піддався ротацізму (перетворенню): «ніс» – двн. *паза* «ніс», але ді. *тиха* «невістка», рос. «сноха». Таким чином, прагерманська система консонантизму включала звуки: дзвінкі щілинні, глухі щілинні, дзвінкі вибухові, глухі вибухові, також щілинні і сонорні.

Вокалізм. Вокалізм включав короткі й довгі монофтонги й велику кількість дифтонгів. Короткі іє. *a, o, e, i, u, ɜ* перейшли в прагерманську майже без змін, їхня кількість скоротилася за рахунок того, що короткі *o, ɜ >* герм. *a* й збіглися з іє. *a*. Отже, для прагерманської можна реконстру-

ювати 4 коротких голосних: *a, e, i, u* (коротке *o* було відсутнє). Число довгих іє. голосних (*a, o, e, i, ɪ*) також скоротилося в прагерманській за рахунок переходу іє. *a >* герм. *o*. Значному скороченню піддалася кількість іє. дифтонгів. Іє. дифтонги, як відомо з курсу «Вступ до германського мовознавства», склалися із двох частин: перша частина включала коротке або довге *a, o, e* (а також *ɜ*), а друга частина – сонанти, до яких належали *if, u, ɜ, t, n*. Оскільки кількість коротких і довгих «основних» звуків у германській мові скоротилася (зникли короткі *o* й *ɜ*, довге *a*), скоротилася й кількість дифтонгів. Крім того, деякі дифтонги монофтонгізувалися. Це стосується насамперед іє. дифтонга *ei*, що перейшов у германську, збігшись із тим, що було успадковано з індоєвропейської. Для загальногерманської розрізняють два типи довгого *e*. Перший голосний (його іноді позначають знаком *e'*) є продовженням іє. *e*. Припускається, що в германській правому цей звук розширився, тому для германського періоду його позначають знаком *ɛ* (у двн. мові відбулося подальше розширення цього *ɛe*, так що він перетворився в *a*). Другий голосний (його позначають *e*) виник у германській, як припускають, з іє. дифтонга *ei* або в деяких інших позиціях. Цей звук у готській мові збігся з *e < e*, а у двн. мові дифтонгізувався.

Морфологічна будова. Іменник. Іменник став менш флективним, але натомість з'явився артикль, що позначає рід, число та відмінки іменників у німецькій мові. Як й в іє. мові-основі, германські іменники підрозділялися на морфологічні класи, показником слугував спеціальний **основотвірний суфікс** (інакше – **суфікс основи**). Відмінкові закінчення виражалися за допомогою флексій, які йшли після основотворчого суфікса; слово складалося з 3-х компонентів (Левицький, 2007).

Порівняно з іє. правомою кількість морфологічних класів іменників у германських мовах різко скоротилася. Кількість відмінків у германських мовах також скоротилася (реконструюють 6 відмінкових форм: номінатив, генітив, датив, акузатив, інструменталіс і вокатив). На відміну від іє. мови-основи прагерманська втратила двоїну іменників. Таким чином, іменник мав такі категорії: рід (3 роди), число (однина і множина), відмінок (6 відмінків).

Прикметник. В іє. мові-основі прикметник й іменник утворювали єдину частину мови – **ім'я** й, отже, мали однакові типи відмінювання (порівн. відмінювання прикметників у латинській мові). У германських мовах замість одного – іменного – типу відмінювання утворилися два відмінювання прикметників – іменне (на основі відмі-

нювання імен із суфіксом *-n-*) і займенникове, у якому значне число первісних іменних закінчень було витіснене флексіями займенників (порівн. укр. *йому* – синьому, але давньоруське *добр-ого молодц-а*). Іменне відмінювання прикметників у германських мовах називається **слабким**, а займенникове – **сильним**.

Дієслово. У германських мовах дієслово також значно спростило систему своїх категорій порівняно з іє. прамовою. Усі дієслова в германських мовах поділяють на 4 основних морфологічних типи: сильні, слабкі, претерито-презентні й неправильні (Львова, 1997).

Слабкі дієслова – це такі дієслова, які утворюють форми минулого часу й дієприкметника за допомогою зовнішньої флексії – спеціального суфікса, що у германістиці називають **дентальним** (до складу цього суфікса входить один із дентальних звуків **р**). **Сильні дієслова** – це такі дієслова, які утворюють форми минулого часу й дієприкметника за допомогою внутрішньої флексії (шляхом зміни кореневої голосної). Давньогерманське дієслово мало категорію особи й числа (3 особи, 3 числа, включаючи залишки двоїни), часу (презент і претерит, тобто теперішній і минулий), способу (індикатив, імператив, оптатив), стану (активний і медіопасивний) (Мельничук, 2013). Слабкі дієслова підрозділялися, у свою чергу, на 4 морфологічних класи.

- 1) з основою на *i*: гот. «класти»;
- 2) з основою на *o*: гот. «мастити»;
- 3) з основою на *ai/zei*: гот. «мати»;
- 4) з основою на *-na/no-*: гот. «наповнюватися».

Сильні дієслова підрозділяють на 7 морфологічних класів. Залежно від чергування кореневої

голосної в основних формах дієслова (у давніх германських мовах таких форм було 4) розрізняють 7 класів сильних дієслів (по числу «рядів аблаута») (табл. 1).

Отже, ряди аблаута утворювалися за рахунок якісного й кількісного чергування іє. аблаута. Так, дві перші форми (1–3 класи дієслів) – це нормальний ступінь аблаута (якісне чергування), а дві останні форми – нульовий ступінь. У 4 і 5 класах спостерігається чергування нормального ступеня (1 й 2 форми) – подовженого ступеня (3 форма) і нульового або нормального ступеня (4 форма). У шостому ряду з'являється чергування скороченого (*a*), нормального (*o*) і подовженого ступеня (*a/o*). Для сьомого ряду (так звані **редуплікуючі дієслова**) реконструкція іє. чергування є важкою й залишається дотепер дискусійною проблемою. В утворенні форм дієслів 7 ряду спостерігається чергування герм. *e* з іншими голосними.

Висновки. Таким чином, особливості використання мови її носіями в різних сферах життя знаходять своє відображення в системі функціональних стилів мови, починаючи з первинних стилів: стилю повсякденно-побутового спілкування і стилю усної поетичної творчості (оповіді, легенди). Німецька мова поступово набуває різноманіття функціональних стилів, які характеризують функціонування німецької мови у всіх комунікативних актах. Морфологія являє собою розділ граматики, що вивчає зміну слів у реченні. Натомість у морфології досліджують значення і вживання граматичних форм мови. Граматичні форми можуть бути утворені різними способами. Зазвичай розрізняють синтетичне, аналітичне та суплетивне формоутворення.

Таблиця 1

Індоевропейський і германський аблаут у системі сильних дієслів (Левицький, 2007)

Класи дієслів	Прамова	Основа презенса, інфінітива	1 ос.одн. мин.час	1 ос.мн. мин.час	Дієприкметник II
1	Іє.Герм	ei i	oi ai	I i	I i
2	Іє.Герм	eu eu-iu	ou au	u u	u u
3	Іє.Герм	e+m,n,r,l +приг. e/i	o a	m,n,r,l u	m,n,r,l u
4	Іє.Герм	e+m,n,r,l e/i	o a	e e(ae)	m,n,r,l u
5	Іє.Герм	e+приг. e/i	o a	e e(ae)	e e
6	Іє.Герм	a/o a	a/o o	a/o o	e/o a

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилянська Р. І. Фоносемантичні дослідження у сучасній німецькій мові. *Буковинський журнал*. 2011. Вип. 1. С. 166–170.
2. Таранець В.Г. Діахронія мови. Одеса : Друкарський дім, 2008. 236 с.
3. Левицький В. В. Історія німецької мови : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова Книга, 2007. 216 с.
4. Мельничук Р. І. Фоносемантичний аналіз іменників, прикметників і дієслів освітлення сучасної німецької мови. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД». 2014. Вип. 2. С. 121–128.
5. Мельничук Р. І. Сучасна філософія знакової системи мови. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. Global science center LP, 2016. Vol. 1, No. 2. P. 70–73.
6. Мельничук Р. І. Фоносемантичне дослідження голосних та приголосних фонем німецької мови крізь призму звучання. *Науковий вісник Чернівецького університету : Германська філологія*. Чернівці, 2013. Вип. 653. С. 17-25.
7. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол. Р.Т. Гром'як та ін. Київ : Академія, 1997. 748 с.
8. Львова Н. Л. Семантична структура дієслова та іменника. Взаємодія у тексті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. Чернівці: ЧДУ, 1997. Вип. 12 (3) С. 138 – 141.
9. Прокопова Л.І. Вступний курс фонетики німецької мови для вузів : навчальний посібник. Київ : Грамота, 2004. 136 с.

REFERENCES

1. Kobylianska R. I. Fonosemantychni doslidzhennia u suchasni nimetskii movi. [Phonosemantic research in modern German] *Bukovinian journal*. 2011. Iss. 1. pp. 166–170. [in Ukrainian].
2. Taranets V.H. *Diakhroniia movy* [Diachrony of language]. Odessa : Drukarskyi dim, 2008. 236 p. [in Ukrainian].
3. Levytskyi V. V. *Istoriia nimetskoï movy: posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [History of the German language: a guide for university students. Vinnytsia: Nova Knyha, 2007. 216 p. [in Ukrainian].
4. Melnychuk R. I. Fonosemantychnyi analiz imennykiv, prykmetnykiv i diiesliv osviltennia suchasnoi nimetskoï movy [Phonosemantic analysis of nouns, adjectives and verbs illuminating the modern German language]. *Current problems of Romano-Germanic philology and applied linguistics*. Chernivtsi : Vydavnychiy dim «RODOVID». 2014. Iss. 2. pp. 121–128. [in Ukrainian].
5. Melnychuk R. I. Suchasna filosofiiia znakovoi systemy movy [Modern philosophy of the sign system of language]. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. Global science center LP, 2016. Vol. 1, No. 2. pp.70–73. [in Ukrainian].
6. Melnychuk R. I. Fonosemantychnne doslidzhennia holosnykh ta pryholosnykh fonem nimetskoï movy kriz pryizmu zvuchannia [Phonosemantic study of vowels and consonants of the German language through the prism of sound]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University: German Philology*. Chernivtsi, 2013. Vyp. 653. S. 17-25. [in Ukrainian].
7. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference book] / red. kol. R.T. Hromiak, ta in. Kyiv : Akademiia, 1997. 748 p. [in Ukrainian].
8. Lvova N. L. Semantychna struktura diieslova ta imennyka [Semantic structure of verbs and nouns]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. German philology*. Chernivtsi: ChDU, 1997. Iss. 12 (3) pp. 138 – 141. [in Ukrainian].
9. Prokopova L.I. Vstupnyi kurs fonetyky nimetskoï movy dlia vuziv [Introductory course in German phonetics for universities]: navch. posibnyk. Kyiv : Hramota, 2004. 136 p. [in Ukrainian].